

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES IN EU: CHALLENGES AND LIMITATIONS

Elena Fifeková,¹ Martina Chrančoková,² Edita Nemcová³

Abstract

Small and medium-sized enterprises are currently considered to be an important driver of economic growth and job creation as well in all EU countries. At the same time, they can play a significant role in increasing economic inclusiveness. In order to remain the driving force of the economy, they have to cope with Industry 4.0 challenges and turn them into opportunities for their future development. The presented article aims critically review the institutional background and its impact on recent development of European SMEs with special focus on Slovak Republic in context with current challenges and limitations of the globalised world. In recent years, finding customers for their products and the availability of skilled workforce were by the majority of SMEs perceived as most serious problems. Policies aimed at SMEs should therefore focus more strongly on increasing their innovative capacity and export orientation.

Key words

SME, Entrepreneurship, Inclusive Growth, Industry 4.0.

I. Úvod

21. storočie je charakterizované hľadáním nových zdrojov a možností ekonomického rastu rešpektujúceho zároveň požiadavky udržateľnosti a inkluzívnosti. Jedna z možností riešenia problémov ekonomického rastu a stúpajúcej nezamestnanosti tkvie vo vytváraní priaznivých podmienok pre podnikanie a rozvoj malých a stredných podnikov. Nastavením inštitucionálneho rámca tak, aby stimuloval vo zvýšenej miere zapájanie sa do podnikateľských aktivít aj menej reprezentované a znevýhodnené skupiny sa zároveň zvyšuje aj inkluzivita, čo predstavuje jednu zo súčasných priorit EÚ. Vzhľadom k svojmu súčasnému 99,8% podielu na celkovom počte podnikov v EÚ, 56,8% podielu na tvorbe pridanej hodnoty a 66,4% podielu na celkovej zamestnanosti v nefinančnom sektore (European Commission 2018) zohrávajú významnú úlohu pri hľadaní odpovede na otázku, ako naplniť ciele udržateľnosti a súčasne zabezpečiť hospodársky rast, ktorý je inkluzívny. 80% všetkých nových pracovných miest je v súčasnosti vytváraných práve v tejto veľkostnej kategórii podnikov, čo podčiarkuje ich dôležitosť nielen v procese ekonomického rastu, ale aj pri zvládaní sociálnych výziev. Je všeobecne akceptované, že väzby medzi ekonomickým rastom a kvalitou inštitúcií sú vzájomné a navzájom sa podmieňujúce - zvýšenie inštitucionálnej kvality vytvára lepšie podmienky pre hospodársky rast a rozvoj (Acemoglu et al. 2004) a naopak vyššia inštitucionálna kvalita je spravidla sprevádzaná aj vyššou výkonnosťou ekonomiky. Aj pri hľadaní príčin spomaľovania európskej ekonomiky, či pretrvávajúcich rozdielov v ekonomickej úrovni jej členských štátov sa pozornosť sústredila na inštitúcie. Inštitúcie sa v priebehu ostatných desaťročí premenili z dovtedy marginálnej na mimoriadne populárnu oblasť vedeckého bádania a skúmania. Vplyvom výrazného oživenia záujmu o inštitúcie

¹ Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, organizačná zložka Prognostický ústav, Šancová 56, 811 05, Bratislava, Slovenská republika. E-mail: progfife@savba.sk

² Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, organizačná zložka Prognostický ústav, Šancová 56, 811 05, Bratislava, Slovenská republika. E-mail: progmach@savba.sk

³ Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, organizačná zložka Prognostický ústav, Šancová 56, 811 05, Bratislava, Slovenská republika. E-mail: progedit@savba.sk

vyvolaného najmä vďaka vzostupu novej inštitucionálnej ekonomie v 80-tych rokoch minulého storočia sa v jeho nasledujúcom desaťročí začali inštitúcie vo veľkej miere využívať pri zdôvodňovaní rozdielov ekonomickej vyspelosti štátov, a to aj takými organizáciami ako Svetová banka či Medzinárodný menový fond. (Stein, 2008). I keď globalizácia ponúka všetkým zainteresovaným krajinám rovnaké možnosti a priestor, niektoré krajiny napredujú, zatiaľ čo ostatné vo svojom procese ekonomického rozvoja zaostávajú. Toto indikuje, že konečný výsledok môže byť determinovaný endogénnymi faktormi. MSP nie sú výnimkou, vytváranie priaznivej podnikateľskej klímy je pre ich rozvoj kľúčové. Minulý rok uplynulo 10 rokov od prijatia „Small business act“ pre Európu, iniciatívy, ktorá je považovaná za ťažisko vytvárania koherentnej politiky zameranej na rozvoj MSP v Európskej únii. Prvá časť článku sa preto koncentruje na vývoj inštitucionálnych rámcov pre podnikanie malých a stredných podnikov v EÚ. Analýze súčasného stavu a perspektívam ich ďalšieho rozvoja so zvláštnym zreteľom na vývoj v Slovenskej republike je venovaná druhá kapitola. Výzvy, predpoklady a limity ďalšieho rozvoja MSP sú jadrom tretej kapitoly.

II. Inštitucionálne zázemie podnikania MSP

MSP pôsobia a vytvárajú príležitosti v rámci všetkých sektorov ekonomiky, zamestnávajú rôzne segmenty pracovnej sily, nízkokvalifikovaných pracovníkov nevynímajúc, a poskytujú príležitosti na rozvoj zručností. Vytváranie pracovných miest a hodnôt malými a stredným podnikmi je teda jedným z nástrojov pre zvyšovanie inkluzívneho rastu. Pri hľadaní súvislostí medzi podnikaním a ekonomickým rastom je prvoradá odpoveď na otázku, prečo vlastne podnikanie a inovácie podporujú hospodársky rast? Na prvý pohľad sa zdá, že odpoveď je jednoznačná a jednoduchá: podnikatelia zakladajú nové podniky, ktoré vytvárajú nové pracovné miesta, posilňujú konkurenciu na trhu a zvyšujú produktivitu. Podnikanie je vnímané ako cesta k prosperite - spôsob, akým priemerní ľudia budujú bohatstvo. Všeobecným a zdanlivo paradoxným záverom odbornej literatúry zameranej na podnikanie je, že podnikateľské aktivity rastú v období recesie (Fairlie – Fossen, 2018). Vysvetlenie uvedenej skutočnosti možno nájsť pri skúmaní motivácie pre začatie podnikania a založenie nového podniku. Podľa tradičných modelov podnikatelia vytvárajú nové podniky ako reakciu na neuspokojené potreby a požiadavky trhu. To znamená, že založenie nového podniku vytvára možnosť poskytnúť produkt alebo službu, ktorá v súčasnosti absentuje na danom trhu alebo nie je inak dostupná. Ekonomovia v tomto prípade hovoria o podnikaní založenom na využití príležitosti. Existuje však aj ďalšia skupina podnikateľov, ktorí začínajú podnikat' kvôli nedostatku iných, či lepších pracovných príležitostí. V literatúre sa pri rozlišovaní medzi týmito dvoma typmi podnikania vychádza zo statusu podnikateľa pred začatím podnikania. V zásade sa v prípade, ak podnikateľ bol pred začatím podnikateľských aktivít nezamestnaný, hovorí o podnikaní z nevyhnutnosti. A práve tento druh podnikania má veľký podiel na „proticyklickej“ charakteristike jeho vývoja, keď počet podnikateľov a podnikateľských aktivít rastie v období recesie, teda v čase zvyšujúcej sa nezamestnanosti. Vplyv týchto dvoch druhov podnikania na ekonomický rast sa výrazne líši. Ács a Varga (2005) analyzovali 11 krajín a zistili, že podnikanie ako príležitosť má výrazne pozitívny vplyv na ekonomický rozvoj, zatiaľ čo vplyv podnikania z nevyhnutnosti je nulový.

Prvá skupina podnikateľov, ktorá začatím podnikania reaguje na potreby trhu, je považovaná za kľúčových aktérov, pokiaľ ide o podporu hospodárskeho rastu v regióne. Umožňujú prístup k tovarom a službám, ktoré obyvateľstvo vyžaduje na to, aby mohlo produktívne pracovať. Neznamená to, že podnikatelia, ktorí sa pre podnikanie rozhodnú z nevyhnutnosti, pretože nemajú iné možnosti, by vôbec neprispievali k hospodárskemu rastu. Ide skôr o to, že podnikanie ako príležitosť je vo väčšej miere zamerané na rast orientované formy podnikania (Fairlie – Fossen, 2018).

Technológia umožňuje malým podnikateľským subjektom preniknúť na regionálne a globálne trhy. Keď nové podniky vyvážajú tovary a služby do blízkych regiónov, priamo prispievajú k produktivite a výnosom regiónu. Z toho plynúce zvýšenie príjmov posilňuje hospodárstvo a podporuje celkovú prosperitu obyvateľstva. Nakoľko žijeme v stále viac prepojenej globálnej ekonomike, etablovanie sa na zahraničných trhoch zohráva mimoriadne dôležitú úlohu. Schopnosť zmeniť myšlienky na nové produkty a služby, ktoré ľudia potrebujú, je zdrojom prosperity všetkých ekonomík. Hospodársky rast je vo všeobecnosti podporovaný novými technológiami a ich tvorivými aplikáciami. Inovácie sú charakteristickým znakom obdobia výrazného hospodárskeho rastu. Vytváranie inovatívnych produktov a riešení si vyžaduje vzdelanú populáciu a prostredie, v ktorom sa môže uskutočniť spolupráca. Okrem toho, že je dobré pre podnikanie, vzdelanie zvyšuje tvorivosť pracovnej sily a kvalitu života (Nemcová, 2018).

Rozvoj podnikania a podnikateľských aktivít je vo veľkej miere závislý od jestvujúcich inštitúcií. Jedným z najbežnejších rámcov pre štúdium tohto fenoménu je inštitucionálna teória (Sever, 1990). Inštitucionálna ekonómia presadzuje názor, že inštitucionálne rámce ovplyvňujú nielen individuálne rozhodnutia stať sa podnikateľom, ale aj vlastnosti nových podnikov s následným účinkom na úroveň rastu a rozvoj krajiny (Baumol, 1990, Minniti a Lévesque, 2008). I keď EÚ nemá, podobne ako je to v prípade politiky priemyselnej, koherentnú politiku pre MSP, jej rozhodnutia výraznou mierou ovplyvňujú rozvoj a úroveň malého a stredného podnikania.

Nie náhodne možno začiatok politiky EÚ v oblasti MSP datovať do obdobia bezprostredne po prvých priamych voľbách do Európskeho parlamentu. Po 20 rokoch riadenia vnútorného trhu veľkých ekonomík venovala Komisia sektoru MSP iba letnú pozornosť. Prvá fáza realizácie politik na podporu MSP bola zahájená po rok trvajúcich konzultáciách v tzv. Európskom roku MSP (EYSME) v roku 1982. Množstvo diskusií, ktoré Komisia zorganizovala k Akčnému programu MSP z roku 1986, možno rozdeliť na dva typy politik:

- vertikálne opatrenia na riešenie konkrétnych problémov zlyhania trhu,
- horizontálne opatrenia na skvalitnenie podnikateľského prostredia.

Tieto rozdiely pretrvali aj po prijatí Akčného programu na znižovanie administratívnej záťaže v Európskej únii v roku 2007 (Európska komisia 2007). Spolu s novým pohľadom odlišným od doterajšieho politického prístupu k malým a stredným podnikom dopĺňalo rétoriku jednotného trhu a privatizačnej agendy, ktoré v tom čase zásadným spôsobom zamestnávali jednotlivé členské štáty, ťažisko programu spočívalo v prednostnom zameraní sa na vytváranie priaznivého podnikateľského prostredia. Hoci jednotlivé členské štáty si zachovávali kontrolu nad vlastnou politikou malých a stredných podnikov, voľné trhy a obnovená Európa ju neoddeliteľne spájala.

V roku 1990 bol na konferencii v Avignone prijatý názor, že malé a stredne veľké podniky majú viacero charakteristík, ktoré ich odlišujú od veľkých podnikov. Sú to také aspekty ich podnikania, ako napr. prístup k financiám, odborná príprava, či administratíva, ktoré ich značne odlišujú od väčších firiem. V tzv. druhej fáze vývoja európskej politiky v oblasti MSP boli tieto rozdiely zohľadnené a Únia začala rozvíjať politiku ich podpory na základe cielenejších intervencií, ktorá využívala okrem iného aj nové iniciatívy EÚ. Táto stratégia sa zamerala na zvýšenie ich konkurencieschopnosti prostredníctvom vytvárania prostredia umožňujúceho MSP podieľať sa na alebo vykonávať svoj vlastný výskum a inovácie. Politika MSP sa čoraz viac koncentrovala na zvýšenie koordinácie existujúcich opatrení a prepojenie politiky MSP so širšími cieľmi EÚ. Úlohu malých a stredných podnikov v oblasti inovácií zdôraznila aj Biela kniha pre „Rast, konkurencieschopnosť a zamestnanosť“ (EC 1993), ktorá bola východiskom pre Európska stratégiu zamestnanosti (EES) podporujúcu podnikanie a samostatnú zárobkovú

činnosti ako kľúčové opatrenie na riešenie nezamestnanosti v EÚ (EC 1997). Završením týchto dvoch etáp bola centralizácia politiky MSP v rámci lisabonskej agendy. V roku 2000 bola schválená Európska charta pre malé podniky, ktorá bola ako súčasť lisabonskej stratégie zameraná na posilnenie konkurencieschopnosti malých podnikov v Európe (Európska komisia, 2000).

Najviac sa konceptu spoločnej politiky malého a stredného podnikania v súčasnosti približuje iniciatíva „Zákon o malých podnikoch pre Európu“ (Small business act for Europe), ktorá bola prijatá v roku 2008 a aktualizovaná v roku 2011. Zahŕňa súbor politických opatrení v rámci desiatich zásad od podnikania cez "zodpovednú správu" až po internacionalizáciu. V záujme kvalitnejšieho monitoringu sú každoročne publikované tzv. „informačné listy“ SBA zamerané na zlepšenie pochopenia súčasných trendov a vnútroštátnych politik týkajúcich sa MSP. Od roku 2011 každý členský štát EÚ vymenúva svojho národného vyslanca pre MSP, ktorý stojí v čele implementácie agendy SBA v danej krajine. I keď, ako už bolo uvedené, SBA sa najviac približuje k nezávislej európskej politike MSP, má pre členské štáty EÚ iba charakter odporúčaní s niekoľkými právne záväznými právnymi predpismi a disponuje obmedzenými finančnými zdrojmi na podporu SME. V rámci desiatich zásad iniciatívy považuje Európska komisia (EC 2008, 2015a) za obzvlášť dôležité pre skvalitnenie podnikateľského prostredia pre MSP nasledovných šesť bodov (Röhl, K.-H. 2017) :

- Zlepšenie prístupu na trh,
- Podpora kultúry podnikania,
- Podpora podnikania,
- Zlepšenie rámcových podmienok vo všetkých sektoroch,
- Inteligentná regulácia a zjednodušené administratívne postupy,
- COSME – Program pre malé a stredné podniky.

Program COSME predstavuje nástroj financovania výlučne pre MSP, ktorý bol vytvorený na úrovni EÚ. Tento program má však veľmi obmedzené zdroje s cca. 2,5 miliardami EUR na rozpočtové obdobie od roku 2014 do roku 2020 (EC, 2015).

S cieľom obnoviť hospodársky rast a zvýšiť zamestnanosť bol Európskou komisiou v roku 2013 prijatý „Akčný plán pre podnikanie 2020 – Opätovné stimulovanie podnikateľského ducha v Európe“ (EC, 2013), ktorý je založený na troch pilieroch:

1. rozvoj vzdelávania a odbornej prípravy v oblasti podnikania,
2. vytvorenie adekvátneho podnikateľského prostredia,
3. vzory a oslovenie špecifických skupín.

V rámci každého z nich navrhuje EK súbory opatrení zamerané na rozvoj MSP vrátane usmernení tak na nadnárodnej úrovni, ako aj na úrovni jednotlivých členských štátov. Zahŕňajú vytváranie podmienok pre adekvátne vzdelávanie a získavanie zručností, ďalej je to zlepšenie prístupu k financovaniu, podpora podnikateľov v rozhodujúcich fázach podnikania, vytváranie príležitostí v digitálnom veku, či znižovanie regulačnej záťaže. V rámci prvého piliera sú členské štáty vyzvané, aby mladým ľuďom vytvorili vhodné podmienky na získanie potrebných vedomostí v oblasti podnikania a základných zručností a postojov, ako sú tvorivosť, iniciatívnosť, vytrvalosť, tímová práca, pochopenie rizika a zmysel pre zodpovednosť. V rámci druhého piliera je definovaných nasledovných šesť kľúčových oblastí:

- prístup k financovaniu,
- podpora podnikateľov v kľúčových fázach fungovania podniku a jeho rastu,
- poskytnutie nových obchodných príležitostí v digitálnom veku,

- prevody podnikov,
- konkurzné konanie a druhá šanca pre poctivých podnikateľov,
- zníženie regulačnej záťaže.

Tretí pilier sú odporúčania spôsobov, akým môžu členské štáty podporiť zmenu podnikateľskej kultúry a prispieť tak k zmene vnímania podnikateľov na základe praktického a pozitívneho informovania (EC, 2013). V oznámení sa zdôrazňuje, že zásada „najskôr myslieť na malých“ musí byť meradlom európskych a vnútroštátnych politik.

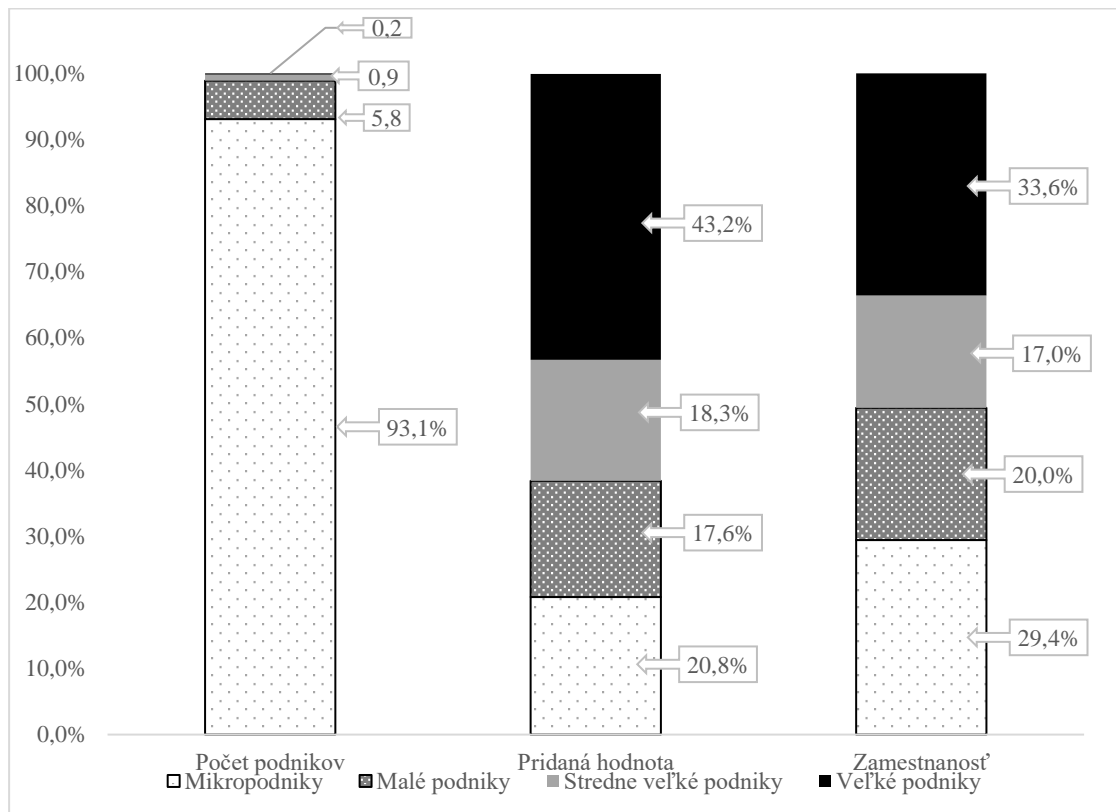
Slovenská republika sa aktívne venuje podpore MSP, čoho dôkazom sú viaceré iniciatívy v oblasti regulačnej politiky, ako aj celé spektrum inštitúcií zameriavajúcich sa na vytváranie priaznivého podnikateľského prostredia pre malých a stredných podnikateľov. Okrem ministerstiev, zabezpečujúcich oblasť podpory MSP, čo sa legislatívy, programov a stratégií týka, sú to viaceré ústredné orgány štátnej správy a ďalšie inštitúcie zamerané na realizáciu opatrení na vytváranie priaznivého podnikateľského prostredia, ako je Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO), Slovak business agency (SBA), Slovenská inovačná a energetická agentúra (SIEA), či Centrum vedecko-technických informácií alebo Poľnohospodárska platobná agentúra.

III. Vybrané charakteristiky vývoja MSP v EÚ a SR

Malé a stredne veľké podniky sú mimoriadne rôznorodou kategóriou, tak na podnikovej, ako aj odvetvovej úrovni. Ak ich posudzujeme na úrovni podniku, odlišujú sa čo do veľkosti, veku, obchodného modelu, či výkonnosti (OECD, 2017). Na odvetvovej úrovni MSP čelia rozdielnym vstupným bariéram a prekážkam vyplývajúcim z charakteru daného odvetvia, rozdielne sú preto aj náklady na naštartovanie činnosti. Vzhľadom k veľkosti sa členia na mikropodniky, malé podniky a stredne veľké podniky. V rámci nefinančného sektora EÚ tieto tri veľkostné kategórie MSP ako celok v roku 2017 tvorili 99,8% z celkového počtu podnikov, vytvárali 2/3 zamestnanosti (66,4%) a na pridanej hodnote sa podieľali 56,8%, čo predstavuje temer 3/5 (obrázok 1).

Development of Small and Medium Sized Enterprises in EU:
Challenges and Limitations

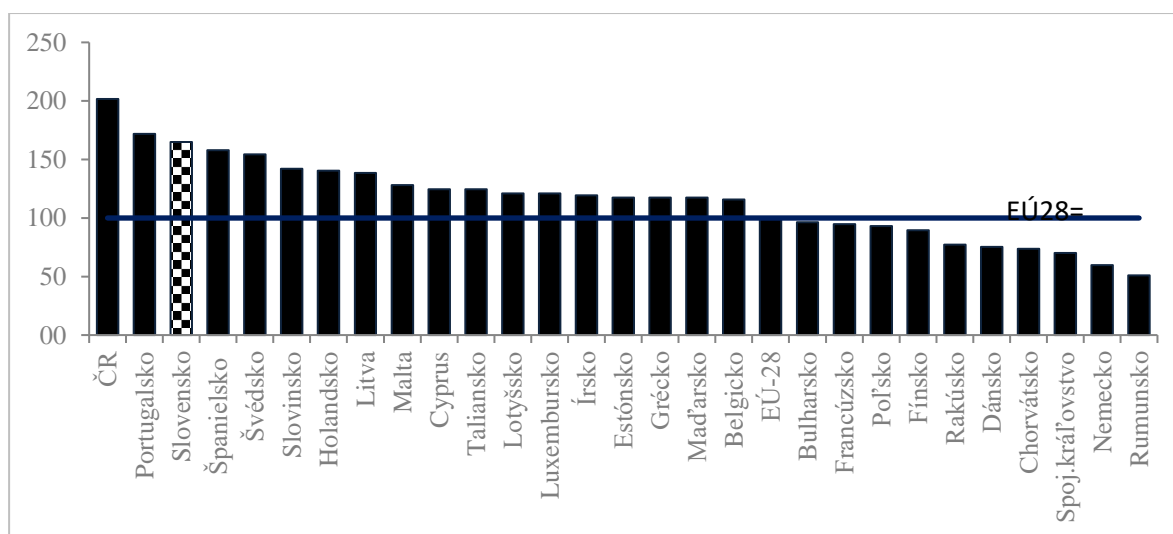
Obrázok 1 Podiel veľkostných kategórií podnikov na vybraných ukazovateľoch v roku 2017 v EÚ

Zdroj: European Commission (2018). Annual Report on European SMEs 2017/2018.

V období 2008 – 2017 sa počet MSP v európskej únii zvýšil o 13,8% (European Commission 2018). Medzi jednotlivými členskými krajinami EÚ sú značné rozdiely v počte MSP na 1000 obyvateľov, hodnota tohto ukazovateľa sa v roku 2017 pohybovala v rozpätí od 29 v Rumunsku až po 115 v Českej republike. Slovensko s počtom 94 podnikov MSP/1000 obyvateľov dosahuje v poradi tretiu najvyššiu hodnotu tohto ukazovateľa a značne prekračuje úroveň ukazovateľa, ktorý dosahuje v priemere EÚ (obrázok 2).

Obrázok 2 Počet MSP na 1000 obyvateľov v jednotlivých krajinách EÚ v roku 2017

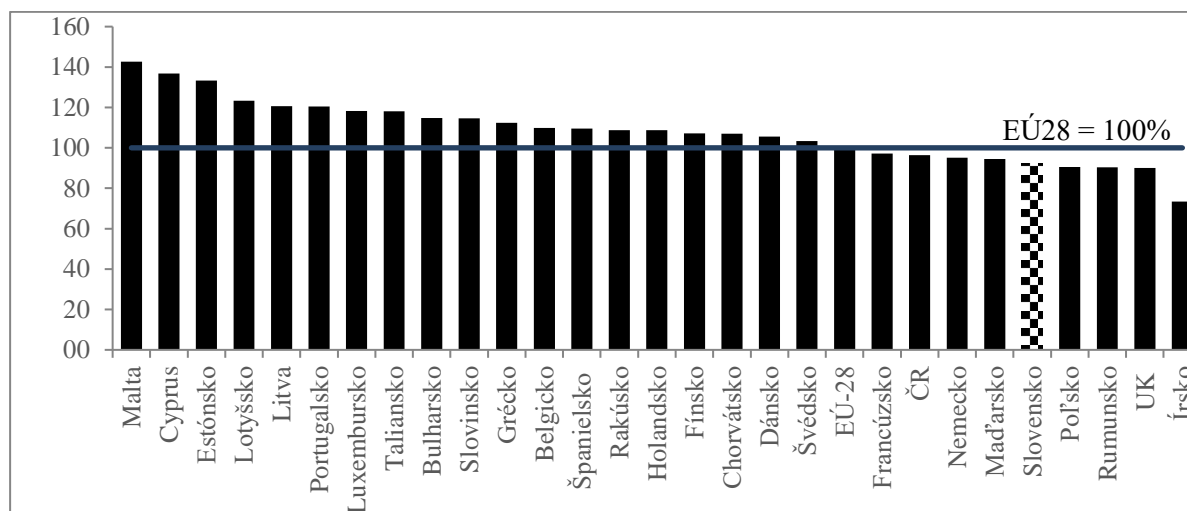

Zdroj: European Commission (2018) Annual Report on European SMEs 2017/2018

Rovnako vývoj MSP v jednotlivých členských štátoch charakterizujú viaceré odlišnosti. Vo všeobecnosti možno povedať, že nie všetky kopírujú priemerný vývoj v rámci Únie. V šiestich členských štátoch bola úroveň pridanej hodnoty tvorenej MSP v roku 2017 stále pod úrovňou v roku 2008 (Chorvátsko, Cyprus, Grécko, Taliansko, Portugalsko a Španielsko). V 15 členských štátoch úroveň zamestnanosti MSP v roku 2017 nedosiahla úroveň z roku 2008 (Bulharsko, Chorvátsko, Cyprus, Česká republika, Dánsko, Francúzsko, Grécko, Írsko, Taliansko, Lotyšsko, Litva, Portugalsko, Rumunsko, Slovinsko a Španielsko) (European Commission 2018).

Z členských štátov EÚ sa MSP na zamestnanosti v nefinančnom sektore v roku 2017 podieľali najvyšším percentom na Malte a Cypre (viac ako 3/4 z celkovej zamestnanosti), najnižšie hodnoty tohto ukazovateľa o trochu boli zaznamenané v Írsku a Spojenom kráľovstve. Pokiaľ ide o podiel zamestnanosti v podnikoch nefinančného sektora na Slovensku v súčasnom období nedosahuje priemernú úroveň krajín EÚ a je nižší ako v Česku a Maďarsku a iba mierne prevyšuje úroveň zamestnanosti dosahovanú v Poľsku (obrázok 3).

Obrázok 3 Podiel MSP na zamestnanosti v podnikoch nefinančného sektora v štátoch EÚ-28 v roku 2017

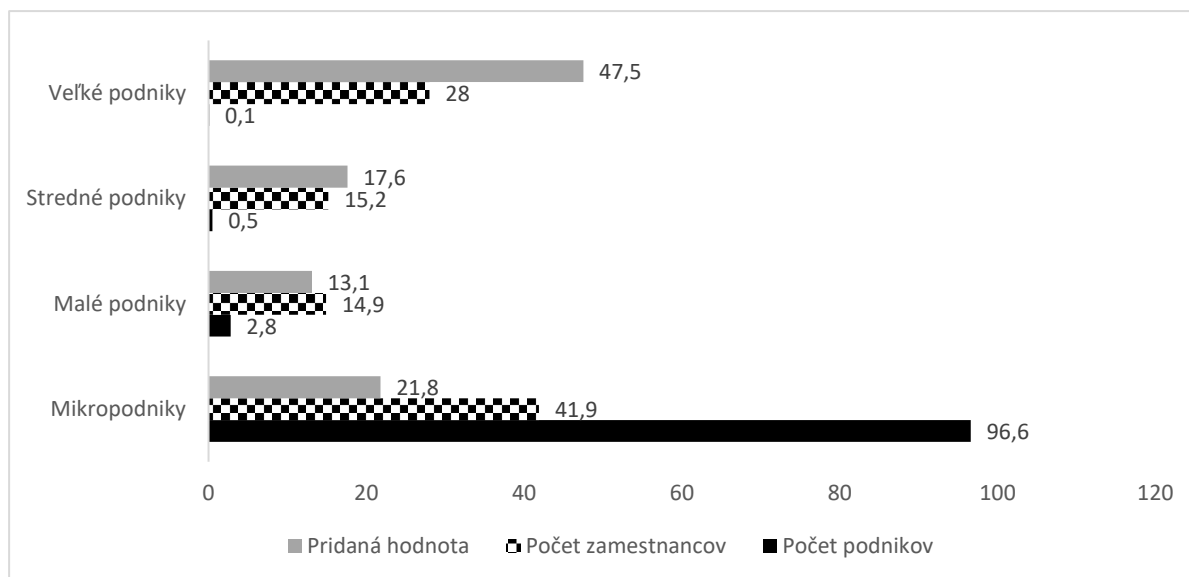

Zdroj: European Commission (2018). Annual Report on European SMEs 2017/2018

Tempo rastu slovenskej ekonomiky, ktoré v ostatnom období predstihlo priemer EÚ, výraznou mierou ovplyvnilo aj vývoj MSP. Vo sfére nefinančnej ekonomiky Slovenska tvorili v roku 2017 MSP 99,9% všetkých podnikov, na počte zamestnancov sa podieľali 72,0% a k pridanej hodnote tvorenej v celej ekonomike prispievali 52,5% (European Commission 2018). Veľkostná štruktúra podnikov v SR v zásade kopíruje EÚ, v oboch prípadoch sa MSP podieľajú na počte podnikov viac ako 99%. Zatiaľ čo v roku 2017 bol podiel MSP na celkovej pridanej hodnote nižší ako priemer za EÚ, ich podiel na celkovej zamestnanosti prevyšoval priemer dosahovaný v EÚ. Z hľadiska zamestnanosti sú na Slovensku obzvlášť dôležité mikropodniky, ktoré vytvárajú 41,9% všetkých pracovných miest (obrázok 4). V porovnaní s rokom 2010 podiel najmenších podnikov na celkovom počte podnikov vzrástol o 25,6% zatiaľ čo ich podiel na celkovej pridanej hodnote sa za rovnaké obdobie zvýšil iba o 5,7%. Svedčí to o tom, že táto veľkostná kategória podnikov sa koncentruje najmä v odvetviach charakterizovaných nízkou poznatkovou a technologickou náročnosťou. Výnimkou sú mikropodniky v sektore informačných a komunikačných technológií, v ktorom dominujú podniky s vysokým rastom a kde mzdy výrazne prevyšujú priemer. MSP pôsobiace v tomto sektore v rokoch 2013 až 2017 zaznamenali silný rast: pridaná hodnota MSP vzrástla o 19,4% a zamestnanosť o 37,1%. Predovšetkým mikropodniky v tomto sektore prekonal všetky ostatné veľkostné triedy podnikov, keď zaznamenali zvýšenie pridanej hodnoty o 62,5% a zamestnanosti o 56,5%.

Profitovali najmä z účasti v IT klastroch a asociáciách, ako sú napríklad Košice IT Valley a IT Asociácia Slovenska (European Commission Enterprise and Industry 2018).

Obrázok 4 Podiel veľkostných kategórií podnikov v SR na vybraných ukazovateľoch v roku 2017

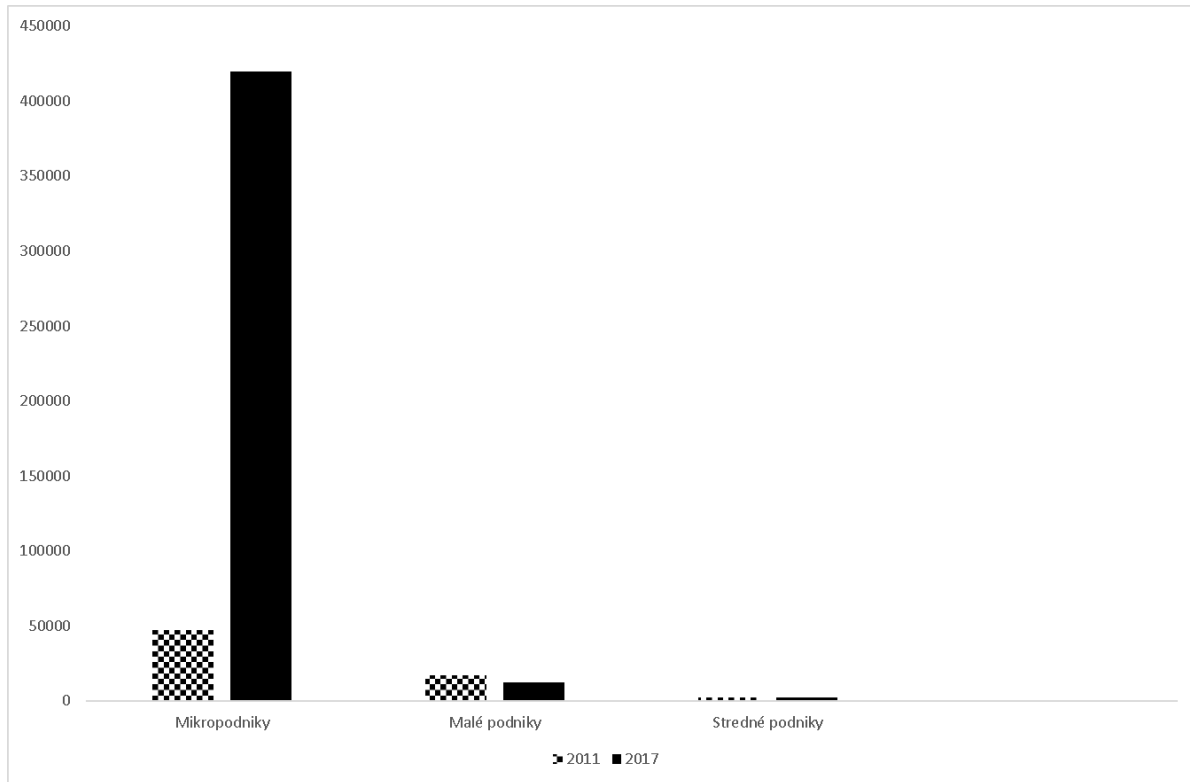

Zdroj: 2018 SBA Fact Sheet Slovakia

Zamestnanosť MSP v SR sa v rokoch 2013–2017 zvýšila o 13,8%. V tom istom období bol zaznamenaný rast pridanej hodnoty o 6,4%. Tento rast však bol nerovnomerný - pred rokom 2014 pridaná hodnota MSP zaznamenala pokles; v rokoch 2014 - 2017 sa však zvýšila o 12,2%. Napriek tomuto stabilnému rastu však MSP zaostávajú za veľkými firmami, ktorých pridaná hodnota v rovnakom období vzrástla o 23,5%. Aj toto dokumentuje, že MSP v SR prevažne pôsobia v technologicky a poznatkovo menej náročných odvetviach ako veľké podniky. V rokoch 2016 - 2017 vzrástla zamestnanosť MSP o 3,0% a pridaná hodnota MSP o 3,9%. V priemere v roku 2017 zamestnávali slovenské MSP 2,6 zamestnanca, čo je menej ako priemer EÚ, ktorý predstavuje 3,9 zamestnanca. Prevažná väčšina MSP pôsobila v odvetví priemyselnej výroby, veľkoobchodu a maloobchodu. V uvedených odvetviach sa tvorila približne polovica pridanej hodnoty a zamestnávali asi polovicu pracovných síl slovenských MSP (EC Enterprise and Industry 2018).

Čo sa týka vývoja počtu jednotlivých veľkostných kategórií MSP, v porovnaní s rokom 2011 bol v SR v roku 2017 v SR najväčší nárast zaznamenaný v prípade mikropodnikov, kým počet malých podnikov sa znížil a v prípade stredných podnikov bol nárast nevýrazný (obrázok 5).

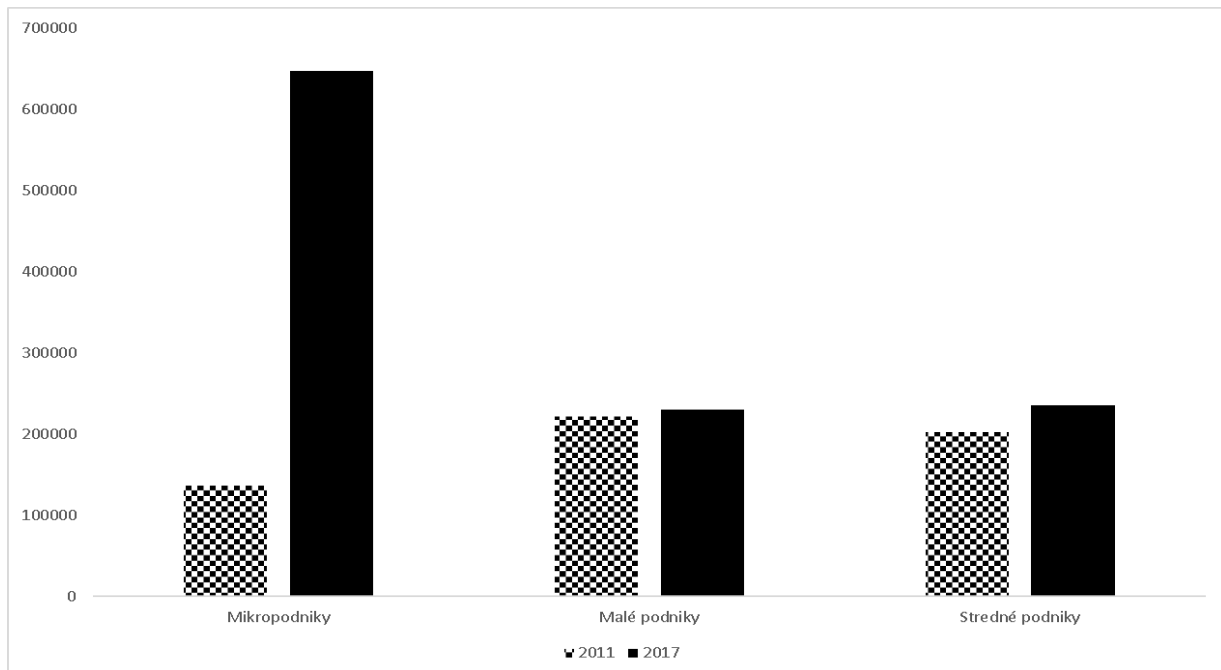
Obrázok 5 Vývoj počtu podnikov podľa veľkostných kategórií MSP v SR

Zdroj: Zdroj: SBA Fact Sheet Slovakia 2011, 2018

Obdobná bola situácia aj čo sa týka počtu zamestnancov. Vzhľadom k tomu, že v prípade mikropodnikov ide zvyčajne o samozamestnávajúce a mávajú vo väčšine prípadov jedného zamestnanca, s rastom ich počtu rovnakou mierou rástol aj počet zamestnancov (obrázok 6).

Obrázok 6 Vývoj počtu zamestnancov podľa veľkostných kategórií MSP v SR

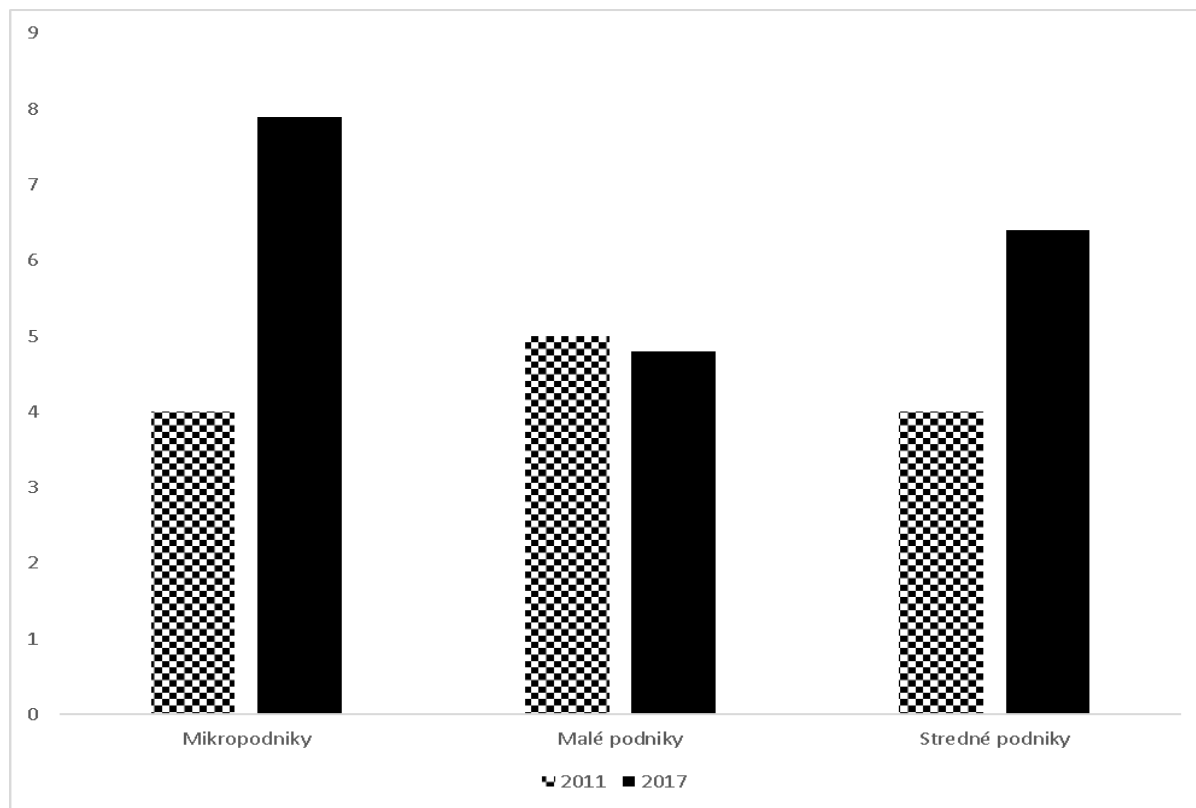

Zdroj: Zdroj: SBA Fact Sheet Slovakia 2011, 2018

V prípade vývoja pridanej hodnoty bola situácia opačná, v ostatných rokoch bol vo všetkých veľkostných kategóriách podnikov s výnimkou mikropodnikov zaznamenaný jej nárast

(obrázok 7). Svedčí to o znižujúcej sa produktivite práce v tejto veľkostnej kategórii, resp. súvisí s faktom, aký druh činnosti zvyknú v prevažnej miere realizovať.

Obrázok 7 Vývoj pridanej hodnoty podľa veľkostných kategórií MSP v SR (v mld. €)

Zdroj: SBA Fact Sheet Slovakia 2011, 2018

V ostatných rokoch sa na Slovensku zlepšuje aj ekosystém pre start-upy. Typickým slovenským zriaďovateľom je muž (76,5%) a v 85,3% má vysokoškolské vzdelanie (SBA Fact Sheet Slovakia 2018). Napriek tomu, že podiel žien v tejto skupine začínajúcich podnikateľov je iba 23,5%, prevyšuje priemer EÚ, kde ženy tvoria 15,6% z celkového počtu zriaďovateľov. Zároveň je to viac ako v predchádzajúcich rokoch, čo svedčí o pozitívnom trende vývoja inkluzivity.

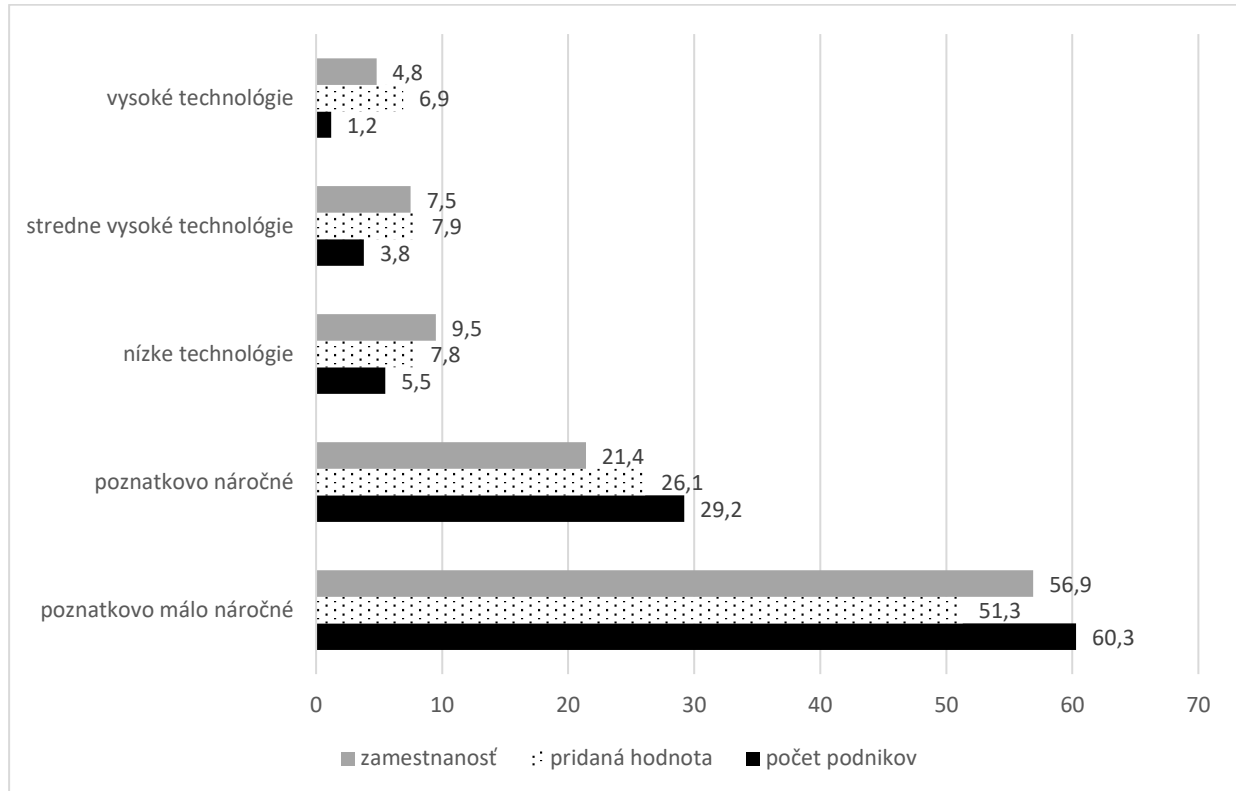
EC (2018) predpokladá aj naďalej pozitívny trend pre slovenské MSP z hľadiska pridanej hodnoty i zamestnanosti, pričom sa očakáva, že MSP prekonajú veľké podniky. Vďaka celkovej expanzii ekonomiky, ako aj rastu domácej spotreby by sa v rokoch 2017-2019 pridaná hodnota tvorená MSP mala zvýšiť o 17,2%. V dôsledku toho je aj výhľad zamestnanosti MSP v tom istom období mierne pozitívny, pričom odhadovaný nárast o 4,4% zodpovedá približne 49 300 pracovným miestam.

IV. Perspektívy a limity vývoja MSP

Stojíme na prahu v poradí štvrtej priemyselnej revolúcie prinášajúcej celospoločenskú zmenu a zasahujúcej celý rad oblastí od priemyslu, technickej štandardizácie, bezpečnosti, systému vzdelávania, právneho rámca, vedy a výskumu až po trh práce a spoločenský systém. MSP tak musia okrem tradičných výziev a bariér podnikania čeliť úplne novým výzvam a vyrovnávať sa s nimi tak, aby ich premenili na príležitosti pre ďalší rozvoj a rast. Väčšina výziev sa odvíja od potreby modernizácie technickej základne MSP, prebiehajúcich štrukturálnych zmien v EÚ i jednotlivých členských štátoch, ako aj požiadavky uspokojovať nielen nové, ale aj tradičné potreby zákazníkov novými spôsobmi. Fakt, že zmeny sú naozaj potrebné, dokumentuje

aj podiel jednotlivých typov MSP členených do skupín podľa poznatkovej a technickej náročnosti, kde najväčšie podiely na vybraných ukazovateľoch dosahujú v rámci EÚ práve podniky s nízkymi nárokmi na poznatky a najmenší podiel podniky pôsobiace v sektoroch vysokých technológií (obrázok 8).

Obrázok 8 Podiel jednotlivých kategórií MSP na vybraných ukazovateľoch v roku 2017 v EÚ

Zdroj: European Commission (2018). Annual Report on European SMEs 2017/2018

Malé a stredne veľké podniky nefinančného sektora EÚ-28 pôsobili buď v odvetviach služieb s nízkymi nárokmi na poznatky, alebo v low-tech výrobných odvetviach. Za tento vývoj sú vo veľkej miere zodpovedné najmä mikropodniky.

Výzvy, ktorým musia podnikatelia čeliť, možno posudzovať z dvoch uhlov pohľadov, jednak z uhla pohľadu podnikateľa, ktorý sa snaží realizovať svoje podnikateľské aktivity, jednak z uhla pohľadu tvorcov politiky, teda tých, ktorí formujú inštitucionálne rámce a pravidlá pre jeho podnikanie. Vytvoriť také inštitucionálne rámce, ktoré reflektujú v adekvátnej miere oba uhly pohľadov, je mimoriadne citlivá záležitosť a vyžaduje dôslednú znalosť situácie.

Prvoradým problémom pre väčšinu MSP zostáva nájdenie odberateľov pre vlastné produkty a služby, teda etablovanie sa na trhu, keďže podľa prieskumu ECB z roku 2016 to uvádza jedna štvrtina MSP z EÚ-28 (Interreg Europe 2016). Ďalšie výzvy, s ktorými sa musia MSP vyrovnávať, súvisia s dostupnosťou financií a kvalifikovanej pracovnej sily (až 20% podnikov uvádza nedostatočnú ponuku kvalifikovaných pracovných síl a skúsených manažérov ako najväčší problém svojho fungovania), výrobnými nákladmi, hospodárskou súťažou a v neposlednom rade aj administratívnou záťažou, ktoré ovplyvňujú každodenný život firiem. Samozrejme existujú rozdiely medzi krajinami. Zatiaľ čo napríklad v Grécku je prístup k financiám obrovským problémom, v niektorých škandinávskych krajinách je to málo významné. Uvedené skutočnosti potvrdil aj prieskum SAFE (EC 2017a), na základe výsledkov ktorého uviedli MSP ako najdôležitejšie tri problémy a prekážky pre svoje fungovanie v rokoch 2013 a 2016 taktiež nájdenie zákazníkov, dostupnosť financií a kvalifikovanej pracovnej sily.

Tak v roku 2013, ako aj 2016 za najpálčivejší problém považovali MSP odbyt svojich produktov a služieb. Najväčšie zmeny boli zaznamenané, čo sa týka dostupnosti financií a ponuky kvalifikovaných pracovných síl. Zatiaľ čo v prípade financií bol zaznamenaný výrazný pozitívny posun, situácia v oblasti pracovných síl sa naopak zhoršila. V roku 2016 predstavovala ponuka kvalifikovanej pracovnej sily a skúsených manažérov v poradí druhý najvýraznejší problémom pre fungovanie MSP. Dôvodom jeho vystupňovania v ostatnom období sú zrejme aj požiadavky na nové kvalifikácie a zručnosti potrebné pre zvládnutie výziev štvrtej priemyselnej revolúcie. Témami, o ktorých sa v súvislosti s ňou a s ponukou pracovných síl diskutuje mimoriadne intenzívne, sú nielen pre podnikateľov, ale aj tvorcov politik digitalizácia, umelá inteligencia a dôsledky robotizácie. Očakáva sa, že vplyv digitalizácie na spoločnosť bude zásadný a trvalý, porovnateľný s vynálezom parného stroja, zavedením výroby v montážnej linke alebo globalizáciou podnikania. Médiá často obmedzujú digitalizáciu na oblasť informačných technológií či vysokých technológií. Avšak obmedziť charakteristiku digitalizácie iba na súčasný trend vo vývoji informačných technológií, či ich akýsi „hypervývoj“ nevystihuje jej podstatu. Je to vývoj prinášajúci podnikateľom spolu s obrovskými príležitosťami zároveň aj množstvo výziev. Od ich zvládnutia závisí, či dokážu využiť ponúkané príležitosti a premeniť ich na realitu. Vývoj (digitálnych) nových technológií nielen výrazne transformuje etablované sektory ekonomiky, ale mení aj samotné podnikanie a podnikateľské prostredie. Menia sa nielen podnikateľské príležitosti, ale aj spôsoby ich najlepšieho využitia, teda aj metódy a formy podnikania (Nemcová, 2018).

Významné výzvy v súvislosti s digitalizáciou pre podniky predstavuje najmä ochrana intelektuálneho vlastníctva, osobných údajov a súkromia; dizajn a prevádzkyschopnosť systémov; ochrana životného prostredia, zdravia a bezpečnosť. Vo viacerých krajinách boli vytvorené verejné inštitúcie za účelom zvýšenia kybernetickej bezpečnosti. Väčšie firmy sú pozitívnejšie naladené voči zmenám, zatiaľ čo zvyšok je opatrnejší a rezervovanejší. Čo sa týka modelov podnikania a zmeny podnikateľskej paradigmy, vynárajú sa pre MSP výzvy najmä v oblasti zásobovacieho reťazca (náklady, riziko, znížená flexibilita a menšia strategická nezávislosť (Fifeková, Nemcová, 2016). Hlavnými problémami, na ktoré sa treba v tejto súvislosti zamerať, sú investície do infraštruktúry, nedostatok zručností, nesúlad medzi dopytom a ponukou pracovných síl.

Výzvu predstavuje aj narastajúca automatizácia, dôsledkom ktorej sú tiež zväčšujúce sa nezrovnalosti medzi vzdelávaním a požiadavkami na kvalifikáciu a zručnosti pracovníkov. Vo viacerých členských štátoch EÚ vzdelávacie systémy neposkytujú pracovníkom zručnosti potrebné na zvládnutie konkurencie na dnešných trhoch práce. Rastúci nesúlad medzi dopytom a ponukou zručností vedie k spomaleniu, ba dokonca zvráteniu trendov hospodárskeho rastu a nevyužitiu príležitosti. Navyše automatizácia vyúsťuje do potreby stále nových zručností, čím určuje trendy vzdelávania v budúcnosti. Úlohou tvorcov politik bude okrem iného zosúladiť systémy vzdelávania s dopytom po nových kvalifikáciách a zručnostiach.

Aby MSP zvládli výzvy súčasnosti, budú musieť prejsť výrazným adaptačným procesom. Kľúčové opatrenia hospodárskej politiky v tomto procese sa budú musieť koncentrovať hlavne na tri oblasti. Aktívna politika trhu práce by mala garantovať pracovníkom primeranú úroveň sociálnej ochrany porovnateľnú so súčasnou. Finančná politika by mala zabezpečiť, aby prerozdeľovacie procesy napomohli zmenšeniu potenciálnych nerovností v dôsledku polarizácie trhu práce. A napokon politika vzdelávania a odbornej prípravy by mali zabezpečiť pre pracovné sily získanie primeraných zručností v digitálnom prostredí.

V. Záver

Politická vôľa podporovať MSP, aby sa stali inovatívnejšími a orientovali sa vo výraznejšej miere na export, nesporne existuje. Veľké percento MSP, ako bolo uvedené, v súčasnosti pôsobí

v odvetviach, ktoré sa vyznačujú nízkou náročnosťou na znalosti či technológie, ako aj slabou orientáciou na vývoz. Od roku 2011 sa v EÚ-28 prijalo či implementovalo viac ako 3 300 politických opatrení na realizáciu väčšiny odporúčaní a cieľov SBA. V rokoch 2016/2017 sa za všetky členské štáty ročne prijalo priemerne 262 opatrení, z toho na SR pripadá iba 5 opatrení, rovnako ako ČR. Vývoj však ukazuje, že pre zlepšenie podnikateľského prostredia pre túto skupinu firiem by bolo potrebné urobiť oveľa viac. Jednu dekádu po kríze možno konštatovať, že ekonomika EÚ sa zotavila a zaznamenala rast, i keď sa v ostatných rokoch pribrazil a ani do budúcnosti sa neočakáva jeho zrýchlenie. Dôvodom je jednak politické napätie súvisiace s Brexitom, spomalenie výroby aj exportu v Nemecku v dôsledku nových emisných pravidiel v automobilovom priemysle, či politická nestabilita v Taliansku a rast protekcionizmu v globálnom meradle.

Hospodárska politika Európskej únie ovplyvňuje približne 23 miliónov MSP rôznymi spôsobmi, ale doposiaľ existujú na úrovni EÚ len niektoré prvky skutočne kohéznej politiky pre túto skupinu podnikov. Odštartovaním iniciatívy Small Business Act v roku 2008 a programom COSME sa situácia mierne zlepšila. Inštitúcie EÚ začali venovať problematike MSP väčšiu pozornosť a v rámci nich najmä začínajúcim podnikom a opatreniam na posilnenie ich exportnej orientácie (European Commission 2018).

Digitalizácia je realitou. Počínajúc najinovatívnejším začínajúcim podnikom až po tie najtradičnejšie všetky malé a stredné podniky musia prejsť na digitálne technológie, ak chcú obstať v konkurencii na domácom i zahraničných trhoch. Európske MSP však dobiehajú digitálny svet pomaly. Zatiaľ iba 17% malých a stredných podnikov v EÚ predáva tovar alebo služby online a len 25% platí za reklamu svojich produktov alebo služieb online (EC 2017b). A to aj napriek tomu, že potrebu prispôbiť sa novým podmienkam si uvedomila väčšina z nich. Strácajú tým nielen oni, ale aj celé európske hospodárstvo, nakoľko podniky plne využívajúce nové dostupné technológie môžu dosahovať až desaťkrát lepšie výkony ako ich analógové náprotivky. Je to spôsobené v mnohých prípadoch nedostatočnými informáciami MSP nielen o technológiách, s ktorých využívaním by mali začať v záujme digitalizovania experimentovať, ale aj o dostupných možnostiach ich financovania. Digitalizácia v mnohých MSP nepatrí medzi priority aj kvôli tomu, že je to dlhodobější proces. V mnohých prípadoch nie je efekt zmien viditeľný bezprostredne a okamžite, ale môže trvať určité obdobie, než sa ich potenciál prejaví naplno. Navyše MSP sú vitálne organizmy a ich firemné stratégie sa menia v závislosti od podmienok. Je preto nevyhnutné, aby pochopili prínosy digitalizácie, čiže je potrebné prispôbiť tejto požiadavke ponuku školení a kurzov. Sú potrebné ciele opatrenia hospodárskej politiky. Hoci väčšina MSP očakáva, že digitalizácia prinesie zmenu tradičných trhových modelov, v súčasnosti stále absentujú nástroje na proaktívne prehodnotenie súčasných obchodných modelov, aby sa využil potenciál digitalizácie. Digitalizácia MSP zohráva veľmi dôležitú úlohu aj v súvislosti s ich vývoznou orientáciou, na ktorú sa v ostatných rokoch EÚ prednostne zamerala. Je jasné, že pre mnohé malé a stredné podniky, ktoré pôsobia vo viacerých odvetviach zameraných na domáci dopyt, nemusí byť vývoz prioritou. Aj v takýchto prípadoch sa však MSP môžu podieľať na globálnej ekonomike tým, že sú súčasťou globálnych hodnotových reťazcov alebo v niektorých prípadoch oslovujú zákazníkov mimo svojho domáceho trhu prostredníctvom mnohých online platforiem, ktoré sa objavili v priebehu posledných 10 až 15 rokov.

Či nárast podnikateľských aktivít zároveň znamená aj zvýšenú inovačnú aktivitu, závisí v rozhodujúcej miere od podnikateľského prostredia, teda od inštitucionálneho rámca pre podnikanie. Na to, aby podnikatelia mohli uvádzať na trh inovatívne produkty a služby, je nevyhnutný prístup ku kvalitnému vzdelávaniu a prostredie vytvárajúce pre všetkých rovnaké podmienky pre vzájomnú konkurenciu. Správne nastavené nástroje a opatrenia hospodárskej politiky dokážu urobiť z podnikania nástroj na zmiernenie regionálnych rozdielov v rámci ekonomiky, ako aj zvýšenie inkluzivity jej rastu.

Je nesporné, že malé a stredné podniky výraznou mierou prispievajú k zvyšovaniu zamestnanosti v rámci celej EÚ i jednotlivých členských krajín. Avšak na to, aby mohli vytvárať nové pracovné miesta, musia byť zabezpečené podmienky pre ich rast. Táto snaha je kľúčovým elementom iniciatívy SBA. Jej slabým miestom je ale skutočnosť, že sa sústreďuje na odporúčania pre členské štáty týkajúce sa opatrení najmä v prospech začínajúcich podnikov (start-upov) a malých podnikov, zatiaľ čo MSP ako celok nemá na úrovni Únie ešte stále dostačujúce právne predpisy ani rozpočet. Odporúčania SBA sú síce dôležité, ale nemožno ich ani zďaleka označiť za spoločnú politiku EÚ pre MSP v pravom zmysle. Aby tomu tak bolo, je potrebné venovať väčšiu pozornosť politikám vytvárajúcim priaznivé podnikateľské prostredie vrátane odstraňovaniu prekážok obmedzujúcich jeho rast v jednotlivých členských štátoch (napríklad regulácia trhu práce, zdaňovanie, byrokracia). V tejto súvislosti stojí za úvahu aj fakt, či netreba modifikovať striktné dodržiavanie neprekročenia limitu 250 zamestnancov pre zaradenie do kategórie stredných podnikov. Stredne veľký podnik, ktorý má len o niečo viac zamestnancov ako 250 sa potom na základe tohto kritéria automaticky zaraďuje v EÚ do kategórie veľkých spolu s takými, ktoré majú 10.000 alebo viac zamestnancov (Nemcová, 2018).

V súčasnosti sa v EÚ venuje zvýšená pozornosť mikropodnikom a s nimi súvisiacemu samozamestnávaniu, ako aj vytváraniu podmienok pre posilnenie ich exportnej orientácie. Vytváranie veľmi malých podnikov a ťažiskové zameranie na samozamestnávanie je síce dôležité vzhľadom na ich príspevok k riešeniu problémov na trhu práce, ale nebude úspešné, ak pôjde iba o to, aby sa znížila nezamestnanosť za každú cenu. Dôsledkom takejto politiky býva veľakrát zníženie produktivity práce v malých podnikoch. Veľký dôraz sa tiež kladie na zvýšenie inkluzivity podnikania, najmä vytváraním podmienok pre zapojenie nedostatočne zastúpených či znevýhodnených skupín. Tvorcovia politik by však mali byť pri napĺňaní tohto cieľa opatrní. Hoci praktické skúsenosti svedčia o tom, že tieto skupiny podnikateľov majú potenciál aj pre podnikanie prinášajúce vysokú pridanú hodnotu, mnoho z nich podnikanie nezvládne. Treba si uvedomiť, že samostatná zárobková činnosť nie je vhodná pre každého, a na základe toho formulovať opatrenia a pravidlá pre jej podporu. Aby verejná politika neumožňovala dotovanie jednotlivcov či skupín pri vytváraní podnikov s malými, ba dokonca mizivými šancami na úspech. Navyše podnikateľské zlyhanie môže mať výrazné finančné a psychologické následky aj pre jednotlivcov, čo ovplyvní ich ďalší profesijný život. Preto je dôležité uprednostňovať podporu projektov s inovatívnymi nápadmi, ktoré majú šancu na úspech.

Úlohou politických činiteľov je identifikovať opatrenia a programy, ktoré by boli najúčinnnejšie pri podpore vyvážajúcich a nových vyvážajúcich MSP.

Podnikateľské subjekty, ktoré na voľnom trhu čelia konkurencii, musia zároveň dodržiavať pravidlá a predpisy platné v rôznych oblastiach podnikateľskej činnosti, ako napr. začatie podnikania, jeho rozširovanie, zamestnanosť, export-import na jednotnom trhu EÚ a mimo EÚ atď. Okrem toho sú tu ešte ďalšie predpisy v oblastiach ako je vzdelávanie, ktoré nakoniec určujú úroveň vedomostí a zručností budúcich zamestnancov. Tieto síce ovplyvňujú podnikateľské prostredie nepriamo, ale ich vplyv je značný. Hlavnou výzvou pre tvorcov politiky je kreovanie adekvátneho regulačného rámca a z neho rezultujúcej administratívnej záťaže. Samozrejme, v každej spoločnosti musia existovať pravidlá hry. Otázkou však je, koľko nariadení je potrebných a kedy regulačný rámec prestáva byť prínosom. Existuje korelácia medzi počtom nariadení a prínosom pre spoločnosť. Malé a stredné podniky, sektor zahŕňajúci široké spektrum firiem od samostatne zárobkovo činných osôb tvoriacich firmu s jedným zamestnancom až po inovatívne firmy vyvíjajúce softvéry pre niekoľkých klientov, či firmy vyvážajúce potraviny sú významným pilierom ekonomického rastu. Od konkurencieschopnosti jednotlivých podnikov sa odvíja konkurencieschopnosť celej ekonomiky. Preto pri formovaní

inštitucionálneho rámca pre podnikanie, stanovovaní pravidiel a predpisov jeho fungovania a využívania by mali mať tvorcovia politík na zreteli, že "kvantita sa nerovná kvalite" a "menej je niekedy viac".

Financovanie

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 2/0002/18 „Inštitucionálne rámce ekonomického rozvoja SR v novej etape globalizácie“

Literatúra

Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. (2004). Institutions as a Fundamental Cause of Long – Run Growth. NBER Working Paper. Dostupné z <http://www.nber.org/papers/w10481.pdf> (05. 05. 2019).

Acs, Z. J., Desai, S., Hessels, J. (2008). *Entrepreneurship, economic development and institutions*. Dostupné z <http://link.springer.com/article/10.1007/s11187-008-9135-9> (23. 09. 2017).

Baumol, W.J. (1990) Entrepreneurship: productive, unproductive and destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), 893-921.

European Commission (1993). Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century, COM (93) 700, Brussels.

European Commission (1997) The European Employment Strategy. Brussels. Dostupné z <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=en> (11. 03. 2019).

European Commission (2000). European Charter for Small enterprises. Dostupné z http://ec.europa.eu/growth/content/european-charter-small-enterprises-0_en (11. 03. 2019).

European Commission (2007). Action Programme for Reducing Administrative Burdens in the EU, COM (2007) 23 final, Brussels. Dostupné z <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52007DC0023> (11. 03. 2019).

European Commission (2008). “Think Small First” A “Small Business Act” for Europe. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0394&from=EN> (11. 03. 2019).

European Commission (2013). *Entrepreneurship 2020 Action Plan. Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe*. Dostupné z <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:EN:PDF> (11. 10. 2018).

European Commission (2015a). *Report on the public consultation on the “New SME Policy”, Public consultation on the Small Business Act*. Dostupné z ec.europa.eu/DocsRoom/documents/8986/attachments/1/translations/en/renditions/pdf (11. 03. 2019).

European Commission (2015b). *COSME. Europe’s programme for small and medium-sized enterprises*. Dostupné z <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/9783>, (11.03.2019)

European Commission (2017a). *Annual Report on European SMEs 2016/2017*. Dostupné z <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0b7b64b6-ca80-11e7-8e69-01aa75ed71a1/language-en/format-PD> (25. 04. 2019).

European Commission (2017b). *A concept paper on digitisation, employability and inclusiveness. The Role of Europe*. Dostupné z https://ec.europa.eu/newsroom/document.cfm?doc_id=44515 (27. 05. 2019).

Development of Small and Medium Sized Enterprises in EU:
Challenges and Limitations

European Commission (2018). *Annual Report on European SMEs 2017/2018*. Dostupné z <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a435b6ed-e888-11e8-b690-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-80656354> (23. 04. 2019).

European Commission Enterprise and Industry (2012). *SBA Fact Sheet – Slovakia – 2012*. Dostupné z http://www.sbagency.sk/sites/default/files/sba_fact_sheet-slovakia-2012_en.pdf (25. 04. 2019).

European Commission Enterprise and Industry (2013). *SBA Fact Sheet – Slovakia – 2013*. Dostupné z http://www.sbagency.sk/sites/default/files/sba_fact_sheet-slovakia-2013_en.pdf (25. 04. 2019).

European Commission Enterprise and Industry (2014). *SBA Fact Sheet – Slovakia – 2014*. Dostupné z http://www.sbagency.sk/sites/default/files/sba_fact_sheet-slovakia-2014_en.pdf (25. 04. 2019).

European Commission Enterprise and Industry (2015). *SBA Fact Sheet – Slovakia – 2015*. Dostupné z http://www.sbagency.sk/sites/default/files/sba_fact_sheet-slovakia-2015_en.pdf (25. 04. 2019).

European Commission Enterprise and Industry (2016). *SBA Fact Sheet – Slovakia – 2016*. Dostupné z http://www.sbagency.sk/sites/default/files/sba_fact_sheet-slovakia-2016_en.pdf (25. 04. 2019).

European Commission Enterprise and Industry (2017). *SBA Fact Sheet – Slovakia – 2017*. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/32581/.../25/.../native> (15. 05. 2019).

European Commission Enterprise and Industry. (2011) *SBA Fact Sheet – Slovakia – 2010/2011*. Dostupné z http://www.sbagency.sk/sites/default/files/sba_fact_sheet-slovakia-2010-11_en.pdf (15. 05. 2019).

European Commission Enterprise and Industry. (2017). *2017 SBA Fact Sheet & Scoreboard*. Dostupné z https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/performance-review_en (25. 04. 2019).

Fairlie, R. W., Fossen, F. M. (2018) *Opportunity versus Necessity Entrepreneurship: Two Components of Business Creation*. SIEPR Discussion Paper No. 17-014 Dostupné z <http://ftp.iza.org/dp11258.pdf> (22. 09. 2018).

Fifeková, E., Nemcová, E. (2016) Institutional Framework of the Development of the EU Manufacturing Industry. In *Economic Policy in the European Union Member Countries : proceedings of 14th International Scientific Conference*, September 14-16, 2016, Petrovice u Karviné, Czech Republic. Part 1. Editors: Ingrid Majerová, Eva Kotlánová. - Opava : Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karviná, 2016, 132-143.

Interreg Europe (2016) *Policy Brief The SME policy of the European Union* Dostupné z https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/plp_uploads/policy_briefs/TO3_policy_brief_2_SME_policy_final_V23_01_2017_Siriuss_LS_clean.pdf (09. 11. 2018)

Kelley, D., Singer, S., Harrington, M. (2016) *Global Entrepreneurship Monitor, Global Report 2015/2016*. Dostupné z <http://www.gemconsortium.org/report> (13. 10. 2018).

Minniti, M., Lévesque, M. (2008) Recent developments in the economics of entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 23, 603-612.

Nemcová, E. (2018) Trends and Perspectives of SME Development - How To Turn Challenges Into Opportunities. In *Prognostické práce*, 10(2), 53.

OECD (2017). *Enhancing the Contributions of SMEs in a Global and Digitalised Economy*. Dostupné z <https://www.oecd.org/mcm/documents/C-MIN-2017-8-EN.pdf>. (26. 04. 2019).

Röhl, K.-H. (2017). *"European SME policy: Recommendations for a growth-oriented agenda," IW policy papers 7/2017*, Institut der deutschen Wirtschaft Köln (IW) / Cologne Institute for Economic Research. Dostupné z <https://ideas.repec.org/p/zbw/iwkpps/72017.html> (09. 09. 2018).

Röhl, K.-H. (2016). *Start-ups – more innovative start-ups as a result of a cultural shift towards entrepreneurship?* IW policy papers 2/2016. Dostupné z <http://www.iwkoeln.de/studien/iw-policy-papers/beitrag/klaus-heiner-roehl-unternehmensgruendungen-262911> (09. 09. 2018).

SBA (2013). *Stratégia Európa 2020 - Akčný plán pre podnikanie 2020*. Dostupné z <http://www.sbagency.sk/strategia-europa-2020-akcny-plan-pre-podnikanie-2020> (09. 09. 2018).

SBA (2017) *Správa o stave malého a stredného podnikania v Slovenskej republike v roku 2016*. Dostupné z http://www.sbagency.sk/sites/default/files/pictures/sprava_o_stave_msp_v_sr_v_roku_2016.pdf (12. 10. 2018).

Stein, H. (2008). *Beyond the World Bank Agenda – An Institutional Approach to Development*. Chicago: University of Chicago Press.

Development of Small and Medium Sized Enterprises in EU:
Challenges and Limitations